

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Прокопішина Олена Вікторівна

УДК 339.944 (043.3)

**УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА**

**Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)**

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі економіки, організації та планування діяльності підприємства Харківського національного економічного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник — кандидат економічних наук, доцент
Лабунська Світлана Віталіївна,
Харківський національний економічний університет,
доцент кафедри економіки, організації та планування
діяльності підприємства

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Отенко Ірина Павлівна,
Харківський національний економічний університет,
завідувач кафедри економічного аналізу

кандидат економічних наук, доцент
Ляшенко Олександра Миколаївна,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля,
доцент кафедри менеджменту

Захист відбудеться «23» квітня 2009 р. о 13-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради, шифр Д 64.055.01, у Харківському національному економічному університеті за адресою: 61001, м. Харків, пр. Леніна, 9а.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного економічного університету за адресою: 61001, м. Харків, пров. Інженерний, 1а.

Автореферат розісланий «20» березня 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор економічних наук, професор

Ястремська О. М

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Характерною рисою сучасного етапу розвитку світового господарства є інтеграційні процеси та взаємозалежність національних економік. В Україні з 1999 р. позитивним фактором зростання ВВП ставало збільшення обсягів експортних операцій. У 2007 р. експорт товарів та послуг склав понад 30% ВВП. У перше півріччя 2008 р. порівняно з аналогічним періодом 2007 р. темпи приросту експорту та імпорту становили 41,6% та 54,8% відповідно. Кризові явища, що проявилися в падінні попиту на світовому ринку у другій половині 2008 р., поставили на межу виживання широке коло українських підприємств, актуалізували проблеми безпеки у сфері зовнішньоекономічної діяльності і з особливою силою висвітлили необхідність формування нових науково обґрунтованих методів управління, що дозволяють уникати економічних загроз, притаманних зовнішньоекономічним відносинам. Тенденції розвитку світового господарства, позитивні та негативні наслідки іноземного інвестування, набуття і втрати приєднання до СОТ надають проблемі економічної безпеки в Україні особливого звучання.

Наукові та практичні проблеми, пов'язані з економічною безпекою суб'єктів різних рівнів управління економікою, і шляхи їх вирішення відображені в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених: І. Бінька, В. Геєця, Б. Губського, Л. Гурвица, А. Измалкова, М. Кизима, Т. Клебанової, М. Куркіна, О. Новікової, Н. Реверчук, В. Сенчагова, Т. Хайлової. Управлінню зовнішньоекономічною діяльністю підприємств присвячені роботи В. Горчакова, В. Литвиненко, І. Коломієць, М. Яновського та ін. Проте комплексний науково-методичний підхід до управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємств залишається на етапі формування. Значущим напрямом досліджень є наукове обґрунтування комплексу методів управління економічною безпекою діяльності підприємства. Недостатньо досліджені проблеми оцінювання економічної безпеки промислового підприємства, кількісного виміру агресивності середовища для здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Вказані обставини визначили вибір теми і зміст завдань дисертаційної роботи, зумовили їх актуальність та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Матеріали дисертаційної роботи пов'язані з науково-дослідною роботою Харківського національного економічного університету за науково-дослідними темами: «Удосконалення облікової політики підприємства» (номер державної реєстрації 0107U005674), за якою автором розроблено розділи «Управління економічною безпекою ВАТ «Світло Шахтаря»: необхідність, проблеми, шляхи вирішення» та «Методичні рекомендації

щодо вдосконалення системи організації обліку з метою ефективної реалізації механізму управління економічною безпекою діяльності підприємства»; «Розвиток системи управлінського обліку з метою підвищення рівня економічної безпеки діяльності підприємства» (номер державної реєстрації 0107U002232), де автором виконано розділ «Розробка рекомендацій відносно управління економічною безпекою діяльності підприємства».

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є подальший розвиток теоретичних положень та розробка науково-методичних рекомендацій щодо ефективного управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства.

Для досягнення поставленої мети були поставлені та вирішені такі завдання:

уточнити сутність поняття «економічна безпека підприємства», виявити його складові та взаємозв'язок між ними;

визначити суб'єктів внутрішнього та зовнішнього середовищ промислового підприємства, які є носіями загроз економічній безпеці зовнішньоекономічної діяльності, й розподілити їх на групи;

розробити методичний підхід до комплексного оцінювання економічної безпеки підприємства;

розробити теоретичний підхід до управління економічною безпекою діяльності підприємства на основі типових ситуацій виникнення загроз;

удосконалити систему показників, яка використовується для обґрунтування управлінського рішення щодо виходу підприємства на нові зарубіжні ринки.

Об'єктом дослідження є процес управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства в умовах інтеграції вітчизняного промислового комплексу у світовий ринок.

Предметом дослідження є теоретичне підґрунтя, методичні підходи, принципи, методи та інструменти управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення загальної економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених та фахівців з питань планування й організації зовнішньоекономічної діяльності підприємств та управління їх економічною безпекою.

У процесі дослідження застосовувалися такі методи: *теоретичне узагальнення* – для уточнення понятійного апарату щодо економічної безпеки підприємства; *статистичний аналіз* – для вивчення, групування та порівняння емпіричних даних з метою дослідження тенденцій розвитку зовнішньоекономічних зв'язків; *експертне оцінювання* – для ранжування

факторів економічної безпеки діяльності підприємства; *кластерний аналіз* – для обґрунтування інформаційної бази оцінювання економічної безпеки стану підприємства; *кореляційно-регресійний аналіз* – для виявлення взаємозв'язків між складовими економічної безпеки; *методи нечіткого логічного висновку* – для обробки значень показників, заданих нечіткими термами, у ході оцінювання економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності. *Інформаційну базу дослідження* склали офіційні матеріали Державного комітету статистики України, а також фінансова та оперативна звітність досліджуваних підприємств.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні підходів до формування та вдосконалення управління економічною безпекою підприємства, а саме:

удосконалено:

визначення поняття «економічна безпека підприємства», в якому, на відміну від інших, розмежовуються дві його складові: статична – «економічна безпека стану підприємства» – таке його економічне положення, що характеризується цілісністю та захищеністю підприємства від негативного впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовищ; динамічна – «економічна безпека діяльності підприємства» – такі умови господарювання, в яких реально існують та суб'єктивно усвідомлюються можливості щодо реалізації його економічних інтересів відповідно до обраної місії;

теоретичний підхід до управління економічною безпекою діяльності підприємства, в якому, на відміну від існуючого, використовуються три методи управління економічною безпекою діяльності підприємства: активізація, адаптація та стабілізація; їх застосування на основі визначення типових ситуацій виникнення загроз економічній безпеці дозволяє підприємству чітко реагувати на зміни інтересів носіїв загроз, а також вживати заходи з метою формування інтересів носіїв загроз та сприятливих умов діяльності підприємства;

систему показників, що використовуються для обґрунтування управлінського рішення щодо виходу машинобудівного підприємства на нові зарубіжні ринки, за рахунок введення запропонованого показника, який кількісно характеризує агресивність середовища для здійснення зовнішньоекономічної діяльності і дозволяє враховувати значну мінливість економічних інтересів потенційних партнерів.

набули подальшого розвитку:

диференціація носіїв загроз економічній безпеці зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства, що, на відміну від наявних способів, базується на виявленні потенційних та реальних інтересів суб'єктів

зовнішнього середовища й урахуванні ролі колективних формувань у реалізації інтересів суб'єктів внутрішнього середовища;

методичний підхід до комплексного оцінювання економічної безпеки підприємства, який відрізняється від існуючих виділенням статичної та динамічної складових економічної безпеки підприємства і при використанні якого економічна безпека стану підприємства оцінюється на основі облікової інформації щодо фінансових, матеріальних, трудових та інформаційних ресурсів; економічна безпека діяльності підприємства оцінюється на основі моделей нечіткого логічного висновку, які враховують випереджувальні сигнали прояву загроз за обраними напрямками деталізації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх упровадження дозволить створити такий механізм, за допомогою якого підприємства зможуть управляти економічною безпекою зовнішньо-економічної діяльності на основі врахування особливостей, притаманних групам носіїв загроз, об'єктивного оцінювання економічної безпеки стану та діяльності підприємства і врахування високої мінливості економічних інтересів потенційних партнерів.

Висновки та рекомендації дисертації знайшли конкретну реалізацію в діяльності ВАТ «Нафтопромаш» в частині методичних рекомендацій щодо реалізації системи планування, організації, мотивації та контролю економічної безпеки діяльності (довідка про використання результатів від 28.03.2008 р.), ТОВ «Харківський завод підйомно-транспортного устаткування» в частині методики оцінювання економічної безпеки стану та діяльності підприємства (довідка про використання результатів від 10.03.2008 р.), ВАТ «Світло Шахтаря» в частині методичних пропозицій щодо формування механізму управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності (довідка про використання результатів від 18.06.2008 р.). Окремі положення дисертації використані для поглиблення теоретично-методичного забезпечення навчального процесу на кафедрі обліку підприємницької діяльності Харківського національного економічного університету при викладенні навчальних дисциплін «Облік і техніка проведення зовнішньоекономічних операцій» та «Управлінський облік» для підготовки магістрів зі спеціальності 8.050106 «Облік і аудит» (довідка № 83/04Д-260 від 18.07.2008 р.)

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є особистою роботою автора. З наукових робіт, виконаних у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї, положення та розрахунки, які є результатом особистої роботи здобувача і становлять індивідуальний внесок автора (у дужках вказано номер праці за списком): узагальнено підходи до розуміння сутності зовнішньоекономічної діяльності підприємства [1], обґрунтовано методичний підхід до оцінювання економічної безпеки підприємства [5],

визначено вплив інноваційних процесів на економічну безпеку зовнішньоекономічної діяльності підприємства [9].

Апробація результатів дисертації. Основні висновки, положення та результати дослідження оприлюднено на: Міжнародній науково-практичній конференції «Економічна безпека держави: стан, проблеми, напрямки зміцнення» (Харків, 2004); Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні проблеми інноваційно-структурних перетворень в Україні» (Харків, 2005); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів» (Сімферополь, 2006); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Комплексна статистична оцінка управлінської та господарської діяльності» (Хмельницький, 2006).

Публікації. Результати дослідження відображені в 11 наукових працях (7 статей – у фахових виданнях і 4 тези доповідей на науково-практичних конференціях) загальним обсягом 3,0 ум.-друк. арк., з яких автору належить 2,6 ум.-друк. арк.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, 13 додатків, списку використаних джерел із 196 найменувань. Роботу викладено на 300 сторінках машинописного тексту; вона містить 14 таблиць – на 14 сторінках, з них 5 займають 8 повних сторінок, 32 рисунки – на 21 сторінці, з них 9 займають 9 повних сторінок, 13 додатків – на 88 сторінках, список використаних джерел – на 20 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 175 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, визначено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів і запропонованих рекомендацій.

У першому розділі – «Теоретичні основи управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності» – уточнено сутність поняття «економічна безпека підприємства», виявлено й розкрито сутність його складових: економічної безпеки стану підприємства та економічної безпеки діяльності підприємства, виявлено й логічно обґрунтовано взаємозв'язок між ними.

Послідовне уточнення змісту і сутності категорій та понять, що є близькими до поняття «економічна безпека підприємства», дозволило визначити, що небезпека – це загроза заподіяння підприємству шкоди, можливість якої близька до здійснення; загрози виникають на підґрунті суперечностей, що є економічними відносинами з приводу реалізації економічних інтересів суб'єктів; економічні інтереси – це об'єктивні

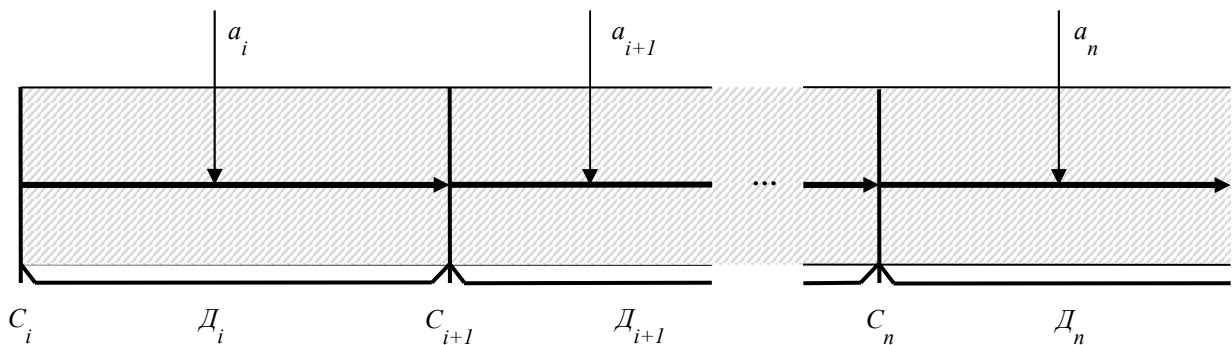
спонукальні мотиви господарської діяльності. З одного боку, існування загроз реалізації економічних інтересів актуалізує питання формування системи безпеки, з іншого – створення дієвої системи управління економічною безпекою відноситься до першорядних інтересів підприємства. З цієї позиції підприємствам притаманне прагнення досягнення безпеки стану та безпеки діяльності.

У роботі пропонується розглядати економічну безпеку підприємства, виділяючи дві її складові: статичну – економічна безпека стану підприємства та динамічну – економічна безпека діяльності підприємства. Економічна безпека стану підприємства – це таке економічне положення підприємства, що характеризується цілісністю й захищеністю підприємства від негативного впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ. Економічна безпека діяльності підприємства – це такі умови господарювання, в яких реально існують та суб'єктивно усвідомлюються можливості щодо реалізації його економічних інтересів відповідно до обраної місії. Виділені складові є взаємопов'язаними і взаємозалежними. Сталість існування, цілісність, незалежність і захищеність щодо небажаних зовнішніх та внутрішніх змін, що характеризує економічну безпеку стану підприємства, становлять підґрунтя для досягнення визначених цілей, а отже, є безпосереднім інтересом суб'єкта господарювання і, таким чином, здійснюють істотний вплив на економічну безпеку діяльності.

Статична складова економічної безпеки не є незмінною, оскільки фактори, що її обумовлюють, динамічні, при цьому оцінкою економічної безпеки стану фіксується становище підприємства, що склалося на момент оцінювання. Оцінка економічної безпеки діяльності підприємства характеризує економічну безпеку в періоді і для періоду, що є наступним з моменту оцінювання, відображає перспективи змін інтересів носіїв загроз, які впливають на можливості реалізації економічних інтересів підприємства. З одного боку, економічна безпека стану підприємства залежить від результатів його діяльності у попередньому періоді, а з іншого – цей результат залежить від наявних можливостей здійснення фінансово-господарської діяльності, які відображаються оцінкою економічної безпеки діяльності підприємства, а також піддаються впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ, що не були враховані такою оцінкою (рис. 1).

Рис. 1 демонструє, що після моменту оцінювання i , коли економічна безпека стану підприємства визначається як C_i , фінансово-господарська діяльність, безпека якої визначається як D_i , виходячи з умов D_i та під впливом факторів, неврахованих оцінкою D_i , приводить до нового рівня економічної безпеки стану та діяльності підприємства. Результат діяльності, тобто новий рівень економічної безпеки стану (C_{i+1}) та економічної безпеки діяльності (D_{i+1}), залежить саме від реалізації можливостей підприємства, що існують у

період i , поряд з цим у процесі своєї діяльності підприємство використовує, створює і втрачає такі можливості. Таким чином, економічна безпека стану підприємства (C_{i+1}) залежить від рівня економічної безпеки діяльності у попередньому періоді.

Умовні позначення:

→ фінансово-господарська діяльність підприємства;

C_i – оцінка економічної безпеки стану підприємства на початку періоду i ;

D_i – оцінка економічної безпеки діяльності підприємства у період i ;

a_i – вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ на діяльність підприємства у період i , що не був врахований оцінкою D_i ;

i – період оцінювання, $i \in [1; n]$.

Рис. 1. Взаємозв'язок змін економічної безпеки стану та діяльності підприємства

Зважаючи на мінливість зовнішнього середовища за ринкових умов господарювання, керівна підсистема управління підприємством повинна не лише своєчасно реагувати на зміни середовища, а й будувати достовірні прогнози таких змін і приймати на їх основі управлінські рішення щодо втілення випереджальних заходів. Формування такої здатності ґрунтується на створенні ефективного механізму управління економічною безпекою діяльності підприємства.

У роботі обґрунтовано, що механізм управління економічною безпекою діяльності підприємства слід одночасно розглядати як:

систему принципів, форм, структур, методів, процедур та засобів управління з метою створення й використання можливостей реалізації життєво важливих інтересів підприємства;

процес реалізації цієї системи, за допомогою чого здійснюється вплив керівної підсистеми на керовану підсистему управління економічною безпекою діяльності підприємства;

послідовну зміну процесів господарської діяльності та станів керованої

і керівної підсистем управління економічною безпекою діяльності підприємства внаслідок здійснення такого впливу.

Механізм управління економічною безпекою діяльності підприємства повинен бути вбудованим у комплекс механізмів управління підприємством у цілому, розглядатися як невід'ємна його частина та функціонувати на підприємстві постійно, базуючись на безперервному моніторингу змін кола та інтересів носіїв загроз, аналізі їх впливу, розробці управлінських рішень щодо реакції підприємства на ці зміни та контролі за їх втіленням. Для створення дієвого механізму управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності необхідно враховувати специфічні фактори, викликані діяльністю підприємства на зовнішніх ринках.

Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) є діяльністю підприємства, у процесі якої відбувається взаємодія з іноземним суб'єктом господарювання; у процесі діяльності виникають та розвиваються зовнішньоекономічні зв'язки (як на рівні підприємств, так і на більш високих рівнях управління), що створюють тим самим підґрунтя для подальшого її здійснення. При збільшенні глибини залучення до міжнародних ринків відбувається якісна та кількісна зміна загроз економічній безпеці ЗЕД підприємства.

У другому розділі – «Оцінка та аналіз економічної безпеки підприємства – суб'єкта ЗЕД» – виявлено групи суб'єктів у внутрішньому та зовнішньому середовищі, які є носіями загроз економічній безпеці ЗЕД промислового підприємства, розроблено методичний підхід до комплексного оцінювання економічної безпеки підприємства.

Аналіз статистичної інформації виявляє низьку результативність вітчизняних підприємств та нераціональну товарну структуру експорту-імпорту. Так, за результатами 2008 р. 33,9% українських підприємств отримали негативний фінансовий результат, абсолютний обсяг збитків склав 83 024 млн грн порівняно з попереднім роком збільшився у 3,2 раза. Зростання обсягів операцій з нерезидентами, що спостерігалось з 1999 р., у 2008 р. не супроводжувалося перевищенням обсягів експорту з України над обсягами імпорту товарів та послуг, негативне сальдо зовнішньої торгівлі склало 13 484 млн дол. США і порівняно з 2007 р. збільшилося на 83%. Економіка країни залишається залежною від імпорту енергетичних матеріалів, частка яких у 2008 р. склала 26,7%, в експорті домінують чорні метали (37,4%). Зовнішньоторговельні операції підприємств машинобудівної галузі у 2008 р. зросли як в напрямку ввозу, так і в напрямку вивозу (на 26,5 та 27,4% відповідно), проте складають незначну частку: 15,6% імпорту та 9,5% загального експорту України. Таким чином, проблеми низької безпеки ЗЕД вітчизняних підприємств виходять на загальнодержавний рівень.

Для зовнішньоекономічної діяльності особливе значення мають політичні, правові, культурні, природно-географічні фактори, що притаманні

зовнішнім ринкам, проте, зважаючи на те, що їх вплив є опосередкованим і здійснюється через окремих носіїв загроз, їх врахування системою управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємства здійснюється за відповідними носіями загроз, що за національною приналежністю відповідають декільком країнам.

Критерієм поділу суб'єктів зовнішнього середовища на групи є відмінності інтересів потенційних та реальних, тобто вже існуючих, контрагентів (споживачів, постачальників, конкурентів), адже для існуючих причиною небажаного стану є невідповідність інтересів носія загроз і підприємства, для потенційних – відсутність економічного інтересу. Наявність суттєвих відмінностей в інтересах у подальшому обумовлює необхідність застосування щодо таких носіїв загроз принципово різних методів управління. Отже, сукупність носіїв загроз, що є суб'єктами зовнішнього середовища, розділяється на групи існуючих та потенційних: споживачів, постачальників, конкурентів, а також групу державних та регіональних органів управління й органів місцевого самоврядування.

У сфері внутрішнього середовища існують особливі відмінності між особистими інтересами окремого суб'єкта та інтересами колективних формувань суб'єктів, оскільки колектив, у якому перебуває особистість, суттєво впливає на формування її поведінки, виникнення інтересів та прийняття рішення щодо їх реалізації. Отже, у внутрішньому середовищі виділені такі групи носіїв загроз: учасники (акціонери), загальні збори учасників (акціонерів), голова правління (директор), правління (група менеджерів вищої ланки), працівники, трудовий колектив.

У роботі встановлено, що істотною характерною рисою економічних загроз є їх взаємообумовленість; для кожної з виділених груп носіїв загроз визначено сутність конфлікту інтересів (загрози), фактори та умови, що призводять до реалізації загроз, форму, результат та індикатори реалізації загроз.

Здійснення керівного впливу потребує об'єктивної інформації щодо стану керованої системи. З цією метою розроблений методичний підхід до комплексного оцінювання економічної безпеки підприємства за динамічною та статичною складовими.

Установлено, що економічну безпеку стану підприємства можливо кількісно оцінити на основі відхилення фактичних значень показників ефективності використання фінансових, матеріальних, трудових та інформаційних ресурсів від оптимальних значень за ретроспективний період діяльності підприємства на основі задокументованих даних фінансового й управлінського обліків. Для обґрунтування інформаційної бази оцінювання використано кластерний аналіз. Позитивний ефект застосування такого підходу досягається за рахунок точного відображення зміни параметрів

керуваної підсистеми внаслідок дії керівної підсистеми і факторів внутрішнього й зовнішнього середовищ та використання задокументованої облікової інформації.

Оцінювання економічної безпеки діяльності пропонується на основі моделей нечіткого логічного висновку, які враховують випереджувальні сигнали прояву загроз за обраними напрямками деталізації. Деталізація проводиться на основі визначених груп носіїв загроз та за розробленими ознаками класифікаційної системи. З цією метою при класифікації економічних загроз пропонується розрізняти загрози: за ступенем поширення (загальні та специфічні); за рівнем стабільності впливу (постійні і змінні); за відношенням до людської свідомості (об'єктивні та суб'єктивні); за характером наслідків (матеріальні й нематеріальні). Позитивний ефект використання такого підходу досягається за рахунок декількох чинників: по-перше, як правило, більш достовірною є кількісна оцінка окремої загрози, ніж сукупності економічних загроз; по-друге, отримана таким чином інформація піддається легкому як аналізу, шляхом розподілу на групи нижчих рівнів, так і синтезу шляхом узагальнення та підсумовування кількісних оцінок окремих загроз, отже, має більш високі якісні характеристики для використання з метою розробки управлінських рішень.

Кількісні оцінки економічної безпеки стану та діяльності досліджуваних підприємств, що отримані в ході апробації запропонованого підходу, склали інформаційну базу для виявлення залежності між складовими економічної безпеки (табл. 1).

Таблиця 1

Результати розробки моделей для визначення зв'язку між економічною безпекою стану підприємства та економічною безпекою його діяльності

Підприємство	Вид залежності	Коефіцієнт детермінації
ВАТ «Нафтопромаш»	$C_i = \frac{1}{\frac{1,00798}{D_{i-1}} - 0,0702474}$	0,93739
ВАТ «Світло Шахтаря»	$C_i = \frac{1}{\frac{1,19806}{D_{i-1}} - 0,165471}$	0,94057
ТОВ «Харківський завод підйомно-транспортного устаткування»	$C_i = 0,986765 \cdot D_{i-1}^{1,02645}$	0,85257
ТОВ «Антарес Ю. В.»	$C_i = \frac{1}{3,42602 - 2,2921 \cdot D_{i-1}}$	0,85525

Результати побудування моделей підтверджують існування тісного зв'язку між економічною безпекою стану підприємства та його діяльності.

У третьому розділі роботи – «Методичне забезпечення управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємства» – вдосконалено теоретичний підхід до управління економічною безпекою діяльності підприємства і систему показників, яка використовується для обґрунтування управлінського рішення щодо виходу підприємства на нові зарубіжні ринки.

З метою розробки дієвих методів управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності промислового підприємства в роботі виявлено типові ситуації виникнення економічних загроз (рис. 2):

1) суб'єкт, до якого спрямовано економічний інтерес підприємства, не виявляє такого зустрічного інтересу, за умови наявності та дій щодо реалізації якого сторони вступають у взаємодію. Відсутність зустрічного інтересу призводить до формування загроз;

2) суб'єкт виявляє економічний інтерес, що створює додаткові можливості досягнення підприємством установлених цілей відповідно до його місії, проте внаслідок суб'єктивних чи об'єктивних причин підприємство не приймає дій щодо його реалізації. У такому випадку формуються загрози, викликані бездіяльністю підприємства;

3) економічні інтереси суб'єкта не відповідають інтересам підприємства, їх реалізація викликає суперечності, що призводить до формування загроз. При цьому можлива ситуація, коли інтереси є неузгодженими, але суб'єкт в умовах, що склалися не приймає практичних дій щодо реалізації свого інтересу; з огляду на те, що реалізація інтересу не розпочата, це не призводить до реалізації загрози. Неузгодженість інтересів за несприятливих умов господарювання призводить до формування загроз.

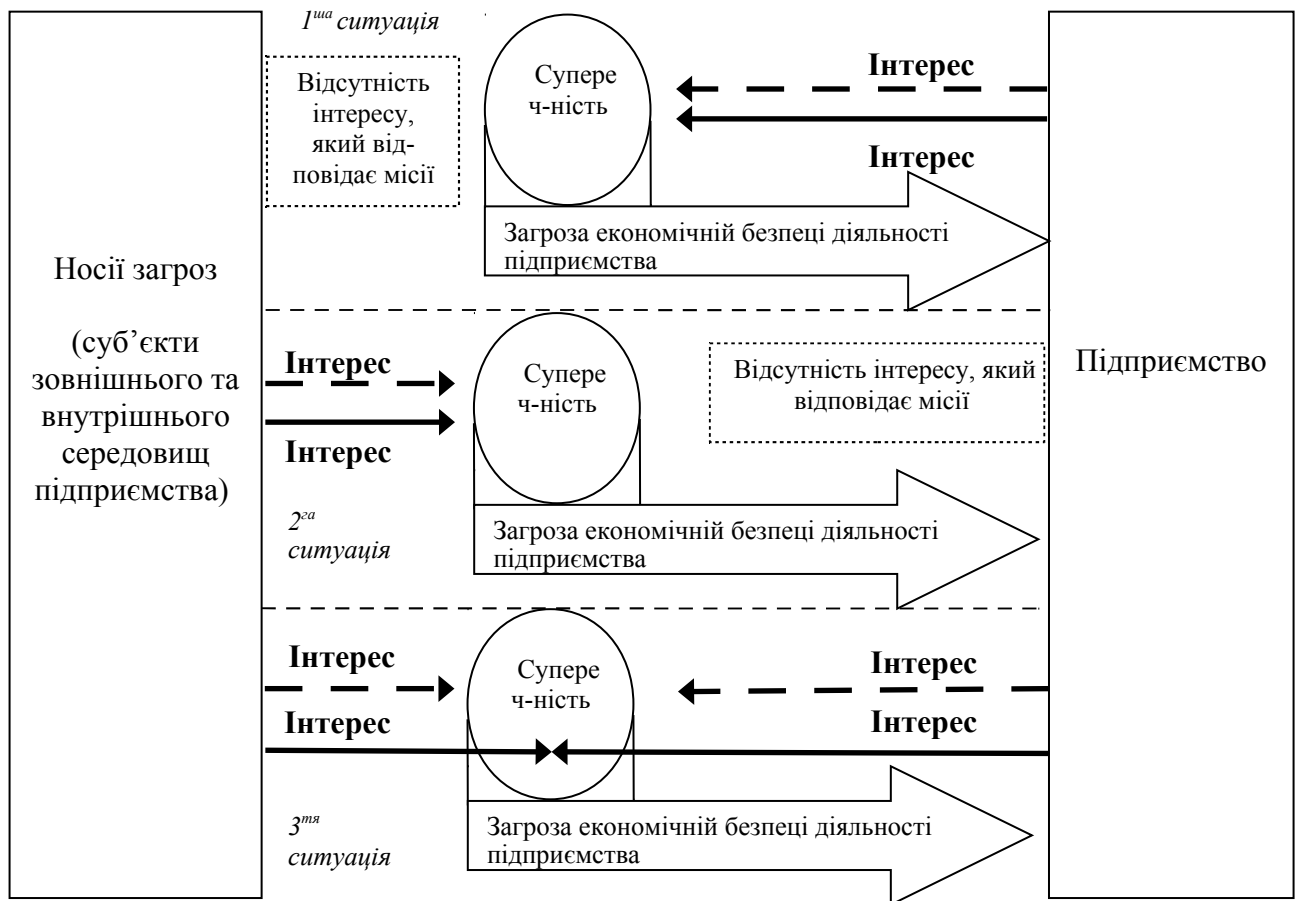
На основі виділених ситуацій запропоновано такі методи управління економічною безпекою діяльності промислового підприємства:

1) активізація – сукупність прийомів і способів дієвого впливу на умови господарювання та інтереси носіїв загроз, суб'єктів внутрішнього й зовнішнього середовищ, з метою приведення їх у відповідність до інтересів підприємства та спонукання суб'єктів до діяльності, що відповідає інтересам підприємства;

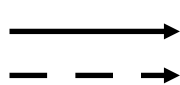
2) адаптація – сукупність прийомів і способів пристосування керованої чи (та) керуючої підсистеми управління підприємством до несприятливих умов господарювання та інтересів носіїв загроз, суб'єктів внутрішнього й зовнішнього середовищ;

3) стабілізація – сукупність прийомів і способів формування та використання спроможності витримувати вплив загроз, носіями яких є суб'єкти внутрішнього й зовнішнього середовищ, без пристосування до інтересів носіїв загроз і без здійснення заходів з метою їх зміни.

Вибір конкретного методу у процесі управління економічною безпекою

Умовні позначення:

—————> інтереси, реалізація яких розпочата;

- - - - -> інтереси, реалізація яких можлива та ще не розпочата.

Рис. 2. Типові ситуації виникнення загроз економічній безпеці діяльності підприємства

діяльності підприємства ґрунтується на систематичному аналізі економічних інтересів суб'єктів внутрішнього та зовнішнього середовищ з урахуванням взаємозв'язків між ними (рис. 3).

Підготовка та обґрунтування управлінського рішення щодо вибору приймаючої країни потребує врахування не лише взаємопов'язаності загроз, але і їх надзвичайно високої мінливості та невизначеності. З цією метою в роботі запропоновано використання математичних методів обробки стохастичних безперервних величин. Отже, система показників, що застосовуються для обґрунтування управлінського рішення щодо виходу підприємства на нові зарубіжні ринки, повинна включати показник, який кількісно характеризує агресивність середовища для здійснення ЗЕД. Під поняттям «агресивність середовища» пропонується розуміти стан середовища, суб'єктам якого притаманні інтереси, що не відповідають економічним інтересам підприємства, реалізація яких не розпочата.

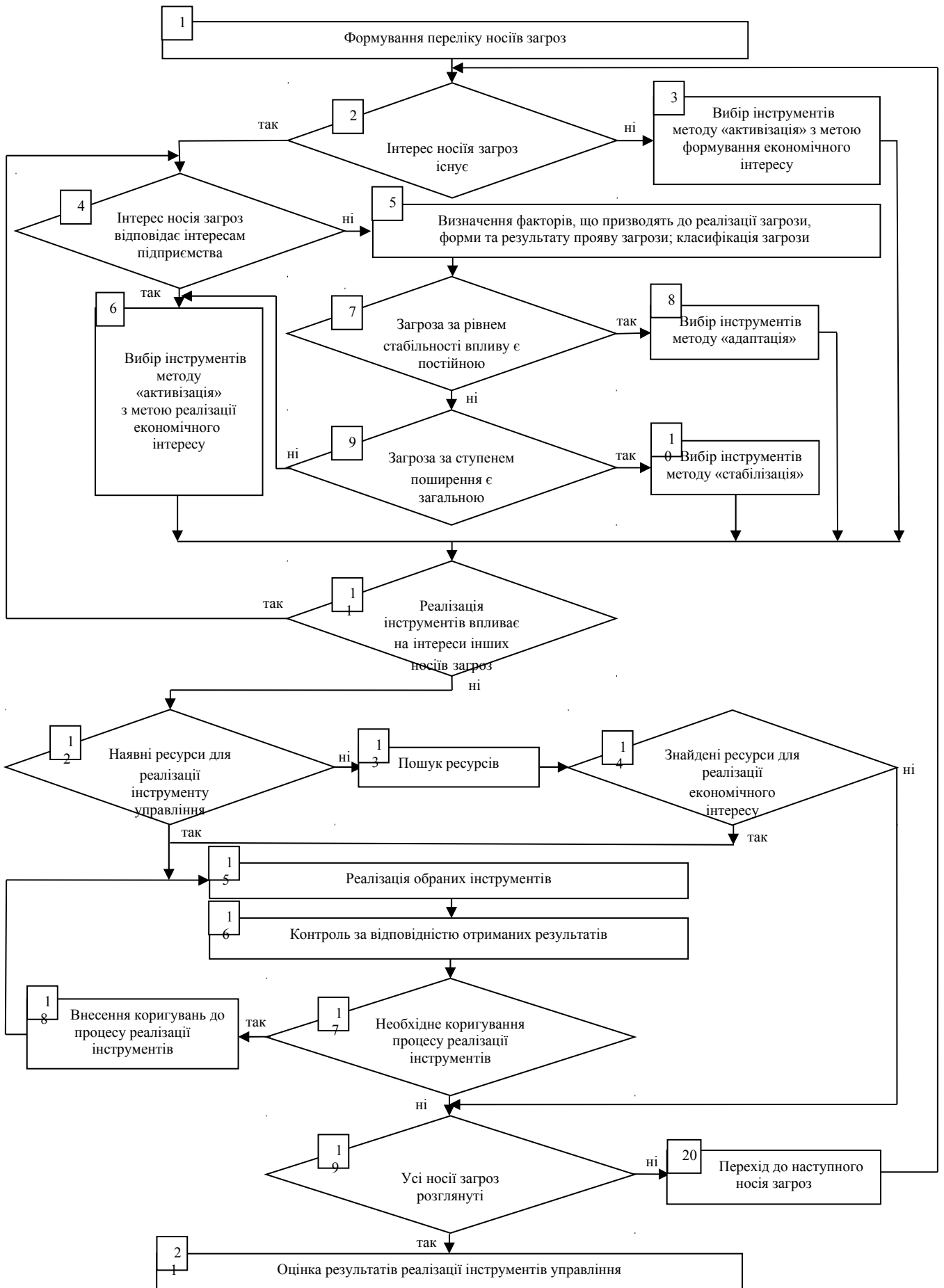

Рис. 3. Послідовність управління економічною безпекою діяльності підприємства на основі аналізу інтересів носіїв загроз

При цьому обґрунтованим управлінським рішенням є вибір країни, якій характерний найменший ступінь агресивності середовища, що розраховується за формулами:

$$SA = \sum_{j=1}^n S_j \cdot \omega_j, \quad (1)$$

$$S_j = \frac{\int_0^{b_j} \varphi_j(x_{i_j}) dx_{i_j}}{\int_0^1 \varphi_j(x_{i_j}) dx_{i_j}}, \quad (2)$$

де SA – ступінь агресивності середовища потенційної приймаючої країни, %;

S_j, ω_j – ступінь агресивності та ваговий коефіцієнт значущості J -ї групи носіїв загроз, $j = [1, n]$;

$\varphi_j(x_{i_j})$ – вірогідність реалізації загроз у J -й групі, %;

x_{i_j} – відношення інтересів i_j -го носія загроз, що не відповідають інтересам підприємства, до їх загальної кількості, $i_j = [1, m_j]$;

b_j – максимальне відношення інтересів носія загроз, що не відповідають інтересам підприємства, до їх загальної кількості, у J -й групі;

n – кількість груп носіїв загроз;

m_j – кількість носіїв загроз у J -й групі, у взаємодію з якими підприємству необхідно вступити для отримання визначеного, рівного для всіх альтернатив ефекту (доходу від реалізації продукції, прибутку тощо).

Розрахований таким чином показник відображає середню питому вагу іноземних суб'єктів серед тих, з якими підприємству необхідно вступити у взаємодію для отримання визначеного результату, інтереси яких повністю не відповідають економічним інтересам підприємства – суб'єкта ЗЕД. На основі використання запропонованого показника, результати розрахунків якого наведені в табл. 2, найбільш обґрунтованим для ВАТ «Нафтопромаш» є вибір Угорщини як приймаючої країни для розширення ЗЕД.

Таблиця 2

Результати оцінювання агресивності середовища для здійснення зовнішньоекономічної діяльності ВАТ «Нафтопромаш»

Приймаюча країна	Ступінь агресивності за групами носіїв загроз, %				Ступінь агресивності середовища країни, %
	потенційні постачальники	потенційні і споживачі	потенційні конкуренти	державні та регіональні органи управління й органи місцевого самоврядування	
Росія	12,20	25,65	18,50	28,73	21,43
Польща	11,35	21,02	49,80	30,45	29,61
Угорщина	15,25	19,65	19,58	20,37	18,89
Молдова	18,75	20,17	20,12	30,34	21,91

Використання такого показника дозволяє враховувати значну мінливість та невизначеність економічних інтересів потенційних партнерів у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Застосування запропонованих в дисертаційній роботі підходів до управління дозволяє досягти та постійно утримувати високий рівень економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності промислового підприємства.

ВИСНОВКИ

В дисертації вирішено важливе науково-практичне завдання щодо розвитку теоретичних положень і розробки науково-методичного забезпечення ефективного управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства. Основні результати дисертаційної роботи полягають у такому:

1. Суттєва залежність промислового сектору України від коливань кон'юнктури світового ринку обумовлює необхідність розробки та впровадження нового науково обґрунтованого механізму управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Економічну безпеку підприємства доцільно розглядати шляхом виділення двох її складових: економічної безпеки стану й економічної безпеки діяльності. Економічна безпека стану підприємства – таке економічне положення, що характеризується цілісністю та захищеністю підприємства від негативного впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ. Економічна безпека діяльності підприємства – це такі умови господарювання, в яких реально існують та суб'єктивно усвідомлюються можливості щодо реалізації його економічних інтересів відповідно до обраної місії. Таке розуміння дозволяє спрямовувати управлінські заходи на весь комплекс процесів, пов'язаних з економічною безпекою підприємства.

2. Реалізація інтересів підприємства можлива лише при взаємодії із суб'єктами зовнішнього та внутрішнього середовищ, що базується на співпадінні інтересів. Відсутність інтересів чи їх неузгодженість викликає загрозу, і відповідний суб'єкт середовища виступає носієм загроз. У зовнішньому середовищі на основі суттєвих відмінностей в інтересах суб'єктів виділені групи існуючих та потенційних: споживачів, постачальників, конкурентів, а також група державних та регіональних органів управління й органів місцевого самоврядування. Сукупність носіїв загроз, що є суб'єктами внутрішнього середовища, на основі ролі колективних формувань у виникненні економічних інтересів розподілено на групи: учасники (акціонери), загальні збори учасників (акціонерів), голова

правління (директор), правління (група менеджерів вищої ланки), працівники, трудовий колектив. Така диференціація носіїв загроз дозволяє враховувати особливості, притаманні цим групам, при розробці та впровадженні заходів з управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

3. Для визначення стану керованої підсистеми в рамках функціонування механізму управління економічною безпекою підприємства повинен використовуватися спеціально розроблений методичний підхід. Виходячи з прийнятого розуміння сутності економічної безпеки підприємства, доцільним є комплексне оцінювання економічної безпеки підприємства за динамічною та статичною складовими. З метою оцінювання економічної безпеки стану підприємства виявляється відхилення фактичних показників ефективності використання фінансових, матеріальних, трудових та інформаційних ресурсів від оптимальних показників за ретроспективний період діяльності підприємства на основі задокументованих даних фінансового й управлінського обліків. З метою оцінювання економічної безпеки діяльності підприємства застосовуються моделі нечіткого логічного висновку, які враховують випереджувальні сигнали прояву загроз за обраними напрямками деталізації. Використання такого підходу дозволяє наблизити суб'єктивне сприйняття економічної безпеки керівництвом підприємства до об'єктивного рівня.

4. Теоретичний підхід до управління економічною безпекою діяльності підприємства передбачає комплексне використання трьох методів управління: активізації, адаптації та стабілізації. Застосування такого підходу дозволяє розробляти управлінські рішення, спрямовані не лише на пристосування, а й на активне формування інтересів носіїв загроз та сприятливих умов господарювання.

5. Управлінській інформації, що характеризує економічну безпеку діяльності підприємства на нових зарубіжних ринках, притаманний такий рівень мінливості та невизначеності, який суттєво обмежує якісне використання дискретних методів оцінювання. Для обґрунтування управлінського рішення щодо виходу підприємства на нові зарубіжні ринки необхідно застосовувати систему показників, до якої включено показник, що кількісно характеризує агресивність середовища для здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Використання такого показника дозволяє підприємству на етапі вибору приймаючої країни враховувати значну мінливість економічних інтересів суб'єктів, які є резидентами потенційної приймаючої країни.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Єрмаченко В. Є. Вдосконалення факторної моделі оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств / В. Є. Єрмаченко, О. В. Косік (Прокопішина) // Вісник Національного технічного університету «ХПІ»: зб. наук. праць. – Х.: НТУ «ХПІ», 2003. – № 22. – С. 75 – 76.

2. Прокопішина О. В. Обґрунтування підходів до визначення поняття “економічна безпека підприємства” / О. В. Прокопішина // Вісник Академії митної служби України. – 2006. – №4 (32). – С. 23 – 25.

3. Прокопішина О. В. Облік і аналіз як функції управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємства / О. В. Прокопішина // Економічний аналіз: зб. наук. праць. – Тернопіль: Вид. ТНЕУ «Економічна думка», 2008. – № 2. – С. 382 – 386.

4. Прокопішина О. В. Теоретичне обґрунтування необхідності формування механізму управління економічною безпекою діяльності підприємства / О. В. Прокопішина // Управління розвитком: зб. наук. праць. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2006. – № 7. – С. 148 – 150.

5. Лабунская С. В. Особенности количественного определения уровня внутренних угроз экономической безопасности деятельности предприятия / С. В. Лабунская, Е. В. Прокопишина // Бизнес Информ. – 2007. – № 11. – С. 97 – 102.

6. Прокопишина Е. В. Типовые ситуации возникновения угроз как основа разработки методов управления экономической безопасностью внешнеэкономической деятельности предприятия / Е. В. Прокопишина // Бизнес Информ. – 2008. – № 7. – С. 40 – 45.

7. Прокопишина Е. В. Особенности дифференциации носителей угроз экономической безопасности внешнеэкономической деятельности промышленного предприятия / Е. В. Прокопишина // Бизнес Информ. – 2008. – № 8. – С. 3 – 6.

В інших виданнях

8. Косік (Прокопішина) О. В. Роль обліку в підвищенні економічної безпеки підприємства та держави / О. В. Косік (Прокопішина) // Економічна безпека держави: стан, проблеми, напрямки зміцнення: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 22 жовтня 2004 р.). – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – С. 59 – 60.

9. Лабунська С. В. Впровадження інновацій як засіб підвищення рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства /

С. В. Лабунська, О. В. Прокопішина // Економічні проблеми інноваційно-структурних перетворень в Україні: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 7 – 8 жовтня 2005 р.). – Х.: Вид. ХНЕУ, 2005. – С. 125 – 126.

10. Прокопішина О. В. Оцінка ефективності управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємства / О. В. Прокопішина // Комплексна статистична оцінка управлінської та господарської діяльності: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 24 травня 2006 р.). – Хмельницький: Вид. Хмельницького ун-ту управління та права, 2006. – С. 69 – 73.

11. Прокопішина О. В. Принципи організації ефективної системи економічної безпеки діяльності підприємства / О. В. Прокопішина // Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів: Тези доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Сімферополь, 7 квітня 2006 р.). – Сімферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 2006. – С. 153 – 155.

АНОТАЦІЯ

Прокопішина О. В. Управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Харківський національний економічний університет, Харків, 2009.

Дисертацію присвячено комплексу питань, пов'язаних з управлінням економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності промислового підприємства. Для цього уточнено розуміння змісту поняття «економічна безпека підприємства», визначено групи носіїв загроз економічній безпеці ЗЕД. Удосконалено теоретичний підхід до управління економічною безпекою діяльності підприємства; методичний підхід до комплексного оцінювання економічної безпеки підприємства та систему показників, що використовуються для обґрунтування управлінського рішення щодо виходу підприємства на нові зарубіжні ринки.

Ключові слова: економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності, промислове підприємство, носії загроз, управління, комплексне оцінювання, управлінське рішення, зарубіжний ринок.

АННОТАЦИЯ

Прокопишина Е. В. Управление экономической безопасностью внешнеэкономической деятельности предприятия. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). - Харьковский национальный экономический университет, Харьков, 2009.

Диссертация посвящена комплексу вопросов, связанных с управлением экономической безопасностью внешнеэкономической деятельности промышленного предприятия. Для этого проведен анализ состояния и условий осуществления внешнеэкономической деятельности отечественными предприятиями; уточнено понимание понятия «экономическая безопасность предприятия», в котором выделено две его составляющие: «экономическая безопасность состояния предприятия» и «экономическая безопасность деятельности предприятия»; охарактеризовано изменение угроз при развитии внешнеэкономических связей промышленного предприятия. В работе определена сущность механизма управления экономической безопасностью деятельности предприятия, его место в системе управления предприятием, принципы его формирования и функционирования.

В работе выявлены основные группы субъектов внутренней и внешней среды, которые могут выступать в качестве носителей угроз экономической безопасности внешнеэкономической деятельности, охарактеризованы их основные интересы, а также интересы предприятия при взаимодействии с ними, факторы, способствующие реализации угроз, формы и результаты реализации угроз. Получил дальнейшее развитие методический подход к оцениванию экономической безопасности предприятия, при применении которого экономическая безопасность состояния предприятия оценивается на основе учетной информации о финансовых, материальных, трудовых и информационных ресурсах; экономическая безопасность деятельности оценивается на основе моделей нечеткого логического вывода, которые учитывают опережающие сигналы реализации угроз в соответствии с классификационными признаками экономических угроз. Логически обоснована и эмпирически доказана связь между экономической безопасностью состояния и деятельности предприятия.

Выявлены типовые ситуации возникновения угроз экономической безопасности деятельности предприятия, что позволило усовершенствовать теоретический подход к управлению экономической безопасностью деятельности, при этом предложено использование методов, нацеленных на формирование благоприятных интересов и условий функционирования для

недопущения реализации экономических угроз, изменение стратегии развития, производственной и организационной структуры для согласования интересов предприятия с интересами носителей угроз, а также возвращение предприятия в прежнее состояние после реализации экономических угроз, действие которых является временным.

Усовершенствована система показателей, которые используются для обоснования управленческого решения относительно выбора страны для развития внешнеэкономической деятельности промышленного предприятия. Предложено использование показателя, который количественно характеризует агрессивность среды принимающей страны и учитывает значительную изменчивость экономических интересов субъектов, которые являются резидентами потенциальной принимающей страны.

Ключевые слова: экономическая безопасность внешнеэкономической деятельности, промышленное предприятие, носители угроз, управление, комплексное оценивание, управленческое решение, зарубежный рынок.

ABSTRACT

Prokopishina O. V. Management of economic safety of enterprise's foreign-economic activity. – Manuscript.

Thesis for the candidate degree in economics by speciality 08.00.04 – economics and management of enterprises. – Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, 2009.

The thesis is devoted to a complex of questions connected to management by economic safety of industrial enterprise's foreign-economic activity. For this purpose the understanding of concept "economic safety of the enterprise" is specified, in which two components are differentiated: "economic safety of the enterprise's position" and "economic safety of enterprise's activity"; the groups of the subjects in internal and external environment which are menace constitutors to economic safety of foreign market activity are determined. The theoretical approach to management and the methodical approach to complex estimation of enterprise's economic safety are improved. The appraisal plan for confirmation of managerial decision for launch new foreign market is advanced.

Key words: economic safety of foreign trade activities, industrial enterprise, menace constitutors, management, method, complex estimation, managerial decision, foreign market.

Прокопішина Олена Вікторівна

**УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА**

**Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)**

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Підписано до друку 18. 03. 2009 р.

Формат 60×90 1/16.

Папір друкарський.

Засіб друку – ризографія.

Ум.-друк. арк. 0,9.

Обл.-вид. арк. 1.

Тираж 100 прим.

Зам. № 53

Надруковано у мінітипографії ТОВ “Рейтинг”

61002, м. Харків, вул. Сумська, 37. Тел. (057) 700-53-51
